

Dereceler, Makamlar ve Hâller

Evliyâdan enbiyâya kadar kemâl ehillerinin dereceleri muhtelifdir.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ

- «İnsanların her birisi feyz alacağı yeri, her birisi kana kana içeceği pınarı, her birisi hangi yoldan gideceğini bildi, yahud bilir.» (1). Her bir derecenin de kendi içinde çeşitli dereceleri vardır. Derecelerin sonu yoktur. إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُتَّبِعِينَ devam eder. (2).

وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ

- «Onları dereceleri bakımından birbirlerine üstün kıldık. Bazılarını diğerlerinin fevkına ref'ettik.» (3). Yine:
- «O Allah ki sizi yeryüzünde halifeler kıldı ve verdiği ni'metleri üzerinde sizi imtihan etmek için sizin birinizi diğerinize derece bakımından üstün kıldı.» (4).

(1) Bakara/60.
(2) Necm/43.
(3) Zuhruf/32.
(4) En'âm/65.

Ebû Abdîrrahman es-Sül mî, Hakaik'ında, «Onları dereceler bakımından birbirlerine üstün kıldık,» âyetini Sehl'in: «Onların bazısını bazısına mârifet ciheti den üstün kıldık, demektir» diye; Cüneyd'in: «Hakk'ı bâtıldan ve iki hayırlıdan en hayırlı olanı seçebilme kudreti ve ilâhî sırları n uhâfaza kabiliyeti bakımından birini diğerine üstün kıldık, demektir» diye, bazı ehl-i tefsirin: «Onların bazısını sehâvet ve güzel ahlâk hususunda bazısına üstün kıldık, demektir,» diye; bazılarının: «Âyet-i celîle hilim ve teenni cihetinden bazılarının bazılarına üstün olduğunu ifâde etmektedir» şeklinde, bazılarının: «Hakk'a güvenmek ve tevekkül edebilme; hassalarında birbirlerine üstünlükleri, demektir» diye, bazılarının da, «Nefsin hilelerini ve şeytanın vesveselerini gayet güzel temyiz edip oyunlarına gelmeme cihetinden birbirlerine üstünlükleridir» diye izah ve tefsir ettiklerini nakleder. Bu cümleden olarak, bazı yüksek hâllere, kerametlere ve kesin bürhanlara sahip olup mânâ deryasında müstağrak ve müstehlek bulunanların Ebû'l-muğîys Huseyn bin Mansur el-Hallâc'ın dâvası gibi dâvalarda buldukları malûmdur.

Keşfu'l-mahcub kitâbında, bu yolun mest âşıklarının kana kana içirilmişlerinden bahs ile der ki: «Onlar işe sağlam yapışanlardır. Çünkü yüksek himmet sahipleri idiler,» der. Bu gibi haller Tabakatu'l-meşâyih kitâbında üçüncü tabakada mezkûr bulunan meselâ Mîmşâd Dineveri, Hayr Nessâc gibi büyüklerin hâlleri cümlesinden olarak hikâye edilmiştir. Onlardan sonra Ebû Bekr Vâsıtî, İbrâhîm Havvâs ve diğerleri mezkûrdur. İbrâhîm Havvâs'ın usûl ve fûrû ilimlerinde gayet kıymetli tasnifleri ve yüksek mânâlı güzel sözleri mevcuddur. İfâdesi gayet güzeldir. Tasavvufî şiirleri mevcuddur. Avâma ve havâssa aynı kelime ve cümlelerle hitâb edebilme melekesine ve seviyesine sahiptir. İnsanlara ve insanlığın esrârına dair sözleri vardır. Her büyüğe olduğu gibi ona da hased edenler bulunmuştur. Cevaplarını da almışlardır.

Aynı bilgiler İmam Abdülkerim es-Sem'ânî'nin «el-Ensâb»ında da mevcuddur. Ziyade olarak: İbrâhîm Havvâs İran'ın Beyzâ beldesindedir. Irak'ın Vâsıt beldesinde yetişmiştir. Cüneyd, Ebû'l-Haser Nûrî, Amr ibn Osman el-Mekki ve zamanın diğer büyük meşâyihine musahabet eylemiştir. Hakkında tabakaatda kâfi malûmat vardır,» der.

Keşfu'l-mahcub kitabında der ki:

«Müteahhirinin cümlesi İbrâhîm bin Havvâs'ı kabul etmişlerdir. Mütেকaddiminden olan bazı meşâyihın onu kendilerinden uzak tutmaları ona ta'netmek mânâsına değildir. Dinin hükmü bu olduğu içindir. Yeni tâlibler biraz uzaklaştırılmakla yetiştirildikleri cihetle başlangıç hâlinde de ona böyle yapılmıştır. Yoksa aslında tard olunmuş değildir.»

Tabakaat kitabında der ki: «Muhammed bin Abdillâh'dan işittim, Ruveym bin Ahmed'in şöyle dediğini rivâyet ediyordu: «Sûfiler kendi hususî hâllerine bir isim koymadıkça ittifak ve ittihad üzere devam ederler, çatışmazlar. İsim koydukları vakit dağılırlar ve perişan olurlar.» Ruveym bin Ahmed'e Ruveym bin Muhammed-de denilmiştir. Fakat birincisi esahhdır. İkinci tabakada mezkûrdur. Benî Şeyban'dandır. Bağdadlıdır. Büyük şeyhlerdendir. Zamanının imamlarından biri idi. Kıraat ilimlerinde âlim idi. Üçyüz üç hicrî tarihinde Bağdad'da vefat etmiştir. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

İmam Kuşeyri -kuddise sirruh- tefsir üzerine yazdığı «Letaaifu'l-işârât»ında

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى
لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ

âyeti üzerinde de ki: «Âyette zâhiri hükme göre müslüman olmaları bakımından birbirlerine yakın bulunan bu iki zümrenin birbirlerine karşı düştükleri tezad anlatılmaktadır. Âyetin beyânına göre, birbirlerine yakın düşmanlar birbirlerinden uzak olduklarını iddia etmektedirler. Bugün bir bakıma câhil dervişler de kendi aralarında böyledirler. Sûfiler bir hayır üzerinde ittifak edince birbirleriyle didişirler. Biri diğerini kabul etmez. Fakat âyette zikrolunan düşmanların cümlesi birbirinden uzak olduklarını söylerlerken bâtil üzedirler. Câhil dervişlerin cümlesi ise birbirlerinden teberrî ederlerken herbiri kendine göre bir çeşit Hakk üzre olduğunu iddia ederler. Bunu toplumumuzun düştüğü tezadlar cümlesinden olarak zikrediyoruz.»

Meşâyihın büyüklerinin mütেকaddiminden bazıları Huseyn bin Mansur'un bütün sözlerini ve bütün hâllerini bir tertib üzere nakletmişlerdir. Bu cümleden olarak el-Mirsaad kitabının sahibi,

«Kulun Hazret-i Hudâ'ya ittisâl ve infisâl vuku' bulmaksızın vusûlünün beyânı faslında Hallac'dan naklen der ki: «Bir âşık-ı sâdik, beşeriyet vasıfları içinde rûhânî melekeler olan beş letaafi hâiz bulunması sebebiyle hakiki ateşe sahiptir ve insan, varlığının yeşil ağacını hakiki ateşe feda etmiştir. (1). O ateş vücudün bütün cüzlerine tasarrufta bulunur, hâkim olur. Hakiki visâl de bundan sonra müyesser olur:

فَلَمَّا آتَيْهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ
مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

— «Oraya gelince mübârek bir yerde, vâdinin sağ kıyısında, ağaçtan: «Yâ Mûsâ! Muhakkak ki ben âlemlerin rabbi Allah'ım!» diye nidâ olundu.» (2).

Hüseyin bin Mansur Hallâc

Miskin Huseyn bin Mansur ağacının bütün dallarını ateş tutmuş, daha tamamca yanmadan ondan «Ene'l-Hak alevleri yükselmiş, bu alevler ondan daha tamamen yanmadan zuhur ettiği için enâniyyet dumanlarından hâli kalamamıştır.»

Keşfu'l-mahcub kitabında der ki:

«Ehl-i tahkik, kemâl-i fazilet ve safâ-yı hâle sahip olmak için çok çalışmayı ve riyâzâtı kalben aziz tutarlar, önem verirler. Fakat bu herkesin kolay takat getireceği şeylerden değildir. Tarikat sultanlarının büyüklerinde ve hakikat erlerinden olan Şeyh Ebû Said Fadlullah bin Muhammed el-Mehîni - kuddise sirruh - onun hakkında der ki: «Hüseyin bin Mansur el-Hallâc - kuddise sirruh - öyle yüksek hâllere sahipti ki zamanında meşrik ve mağribde onun gibisi yoktur. Zamanının kutbu idi. Ferid-i asrı idi. Şeyh Ebu'l-kaasım Ali bin Abdîllah el-Kürkânî, Üstadım İmam Zeynu'l-islâm Ebû'l-kaasım Abdülkerim bin Hevâzin el-Kuşeyri ve bunlardan başka müteahhirin meşâyihü onun sözlerindeki büyük sırrı anlamışlardır ve Hallâc'a büyük kıymet vermişlerdir. Usûl âlimlerinden bir kısmı onun sözle-

(1) Yâsin sûresi 80. âyete telmihdir.

(2) Kasas/30.

rine itiraz etmişler, fakat onların itirazları da Hallâc'ın söylediklerinin bir nevi tasdiki olmaktan başka bir özellik arzetmemiştir. Hallâc'a ta'n u teşni edenler onun ibârelerine itiraz etmişlerdir ve mâ'nâda fazla ihtilâfa düşmemişlerdir. Çünkü mâ'nâ gayet açık ve meydandadır. Kaybolup gitmemiştir. Zaten hakikata erilince ibâreler, ifâdeler tükenir, ortadan kalkar, ihtilâflar da biter.

Hallâc'ın kerâmetleri çoktur. Böyle kerâmetler ancak muhakkık velilere gelir. Bu kerâmetlerde tevhide aid nice gizli nükteler vardır. Ne büyük hakimâne tahmidler bu kerâmetlerde dürülüdür.

Mütekaddimin meşâyihundan Ebû'l-Abbas ibn Atâ - üçüncü tabakada mezkûrdur - Hallâc hakkında: «Kur'an dilinden anlayan meşâyihın ulemasındandır. Meşâyih arasında da bu müstesna özelliği ile tanınır.» der.

Beşinci tabakada mezkûr bulunan, Şiraz'da ikamet eden Ebû Abdillah Muhammed bin Hafif ve Şeyh Ebû'l-kaasım İbrâhim bin Muhammed Nasrâbâdi ki zamanı meşâyihinin feridi olup ilmen ve hâlen güzidesi idi. O da beşinci tabakada mezkûrdur. Ebû Bekr Şibli ve emsâline musâhabet eylemiştir. Ayrıca burhân-ı muhakkıkın Şeyh Ebû Ali Dekkak ki İmam Kuşeyri'nin şeyhidir ve Şeyh Ebû'l-Kaasım Nasrâbâdi'nin tilmizidir. Müteahhirinin bütün muhakkıklarıyla beraber bütün bunlar Hallâc'ı kabul etmişlerdir. Onu senâ etmişler, hâlinin doğruluğunu beyân etmişler, sözlerini nakledip izah ve tefsir etmişlerdir. Onun sözlerini tedvin etmişler ve onun muhakkıkların bir halkası olduğunu ilân etmişlerdir. Bu isimlerini zikrettiğimiz meşâyihın her birisi zamanlarının imamı, ehl-i tevhid olan mü'minlerin makbulü olmuş muhakkık âlimlerdir.

Şeyh Ebû Abdirrahman Sülemî der ki:

«Şeyh Ebû'l-Kaasım İbrâhim bin Muhammed en-Nasrâbâdi'den işittim, şöyle demiştir: «Nebilerden ve siddiylardan sonra bir tek muvahhid varsa o da Hallâc'dır.»

Huseyn bin Mansur el-Hallâc'ın itikaadı Ebû'l-Abbas bin Ata'ya sorulduğunda Ebû'l-Abbas: «Bir sahih itikaaddır. Benim itikaadım da aynıdır. Bu itikaada bağı olmayan kimse itikaadsızdır.» demiştir.

Aynı hükme iştirâk eden, Hallâc'ı kabul ederek onun hâlinin doğruluğunu kabul eden ve onun muhakkıklardan biri olduğunu

açıklayan ârif sûfîlerin sülûk yoluyla irşâd makamına vâsıl olan sûfiyye imamlarından, mütekaddimin ve müteahhirin imamlarının en büyüklerinden hasib ve nesib kutbû'l-ârifin Muhyiddin Abdulkaadir bin Mûsâ bin Abdillâh bin Yahya bin Muhammed bin Dâvûd bin Mûsâ bin Abdillâh bin Hasen bin Hasen bin Ali bin Ebi Taa-lib el Cili (Abdulkaadir Geylânî) 561 hicri tarihinde vefat etmiştir. Aynı sene vefat eden İmam Tâcu'l-İslâm Ebû Said Abdülkerim bin Muhammed el-Mansur el-Mervezî es-Sem'ânî de meşrik muhaddislerindedir. El-Ensab kitabının sahibidir. Bunlar Hallâc'ı ma'zur görüp lâyık olduğu şekilde ihtiram, tebcil ve senâ etmişlerdir.

Hallâc'ı kabul edenlerden olup müteahhirin ulemâsından bulunan büyük şeyh, imam-ı tarikat ve lisân-ı hakikat olan Şihâbuddin Ebû Hafs Umer bin Muhammed bin Abdillâh el-Bekri es-Sühreverdi -kuddise sirruh -, altıyüz otuz iki tarihinde, Muharrem'in ilk çarşambasında vefat etmiştir. O da Hallâc'ı kabul edip ma'zur görenlerden idi. Onun menâkıbını en çok zikredenlerdendi.

Vaktinin şeyhi Ebû Abdillâh Muhammed bin Hafif eş-Şirâzî bunca ilmi, celâleti, mütekaddimin ulemâsından bulunması ve imâmetiyle beraber Huseyn bin Mansur'u kendi şeyhlerinden nicelerine üstün tutar ve: «İşte o büyük bir rabbânî âlim idi,» derdi.

Huseyn bin Mansur el-Hallâc, tevhîd hususunda muhakkıklardan biridir. Hallâc namıyla anılmasının sebebi: Bir işi için Vâsıt şehrine gidip orada bir işi için bir hallâc (pamuk, yün vesaire atan) buldu. Onu o işi için gönderip, «Sen gelinceye kadar ben bununla meşgul olurum, zaten bu benim sanatımdır,» dedi. Adam Huseyn bin Mansur'un işini görüp döndükten sonra bütün pamuğunun yahud yününün atılmış olduğunu gördü. Bundan sonra ona «Hallâc» dediler.

Bir rivâyet de şudur: İlk hâllerinde iken hep esrâr (sırlar) dan konuşurdu. Pek çok sırları atılmış pamuk gibi döker, izah ederdi. Bunun için sırları hallü fasl edip açığa çıkararak mânâsına «Hallâcu'l-esrâr» denildi ve nâmı Hallâc kaldı.

Bir rivâyette de babasının pamuk atıcısı olup ona nisbet edilmiş olmasıdır. Aynı malûmat Târihu'l-meşâyihî's-Sûfiyye'de de mevcuttur.

Şeyh Ebû Abdirrahman es-Sülemî -kuddise sirruh - der ki: «Abdülvâhid bin Ali'den işittim. O da Hâriş el-Bağdâdî'den işittiğini

söyleyerek şunu nakletti: «Hallâc hapsolduğunda topuklarından dizlerine kadar on üç kat bağ ile bağlanmıştı. Bu hâlinde iken bir gündüz ve bir gecede bin rek'at namaz kılardı.»

Yine Sülemi der ki: «Abdülvâhid es-Seyyârî'den işittim. O da Fâris el-Bağdâdî'nin şöyle dediğini naklediyordu: «Huseyn bin Mansur'a müridliği sordum, şöyle cevap verdi: İlk azim ve şevkiyle yola çıkan ve Hakk'a vâsıl oluncaya kadar hiç duraklamadan giden kimsedir,» dedi. Bir başka zaman aynı suale: «Mürîd iki dünyanın da alâka ve menfaatlerinden kurtulan ve Hakk'a yönelen kimsedir,» diye cevap verdi.

Avârif tercemesinde der ki:

«Mürîd ve murâda iki kelime kullanırlar ve kayıtsız olarak mutlak mânâda şöyle derler: Mürîd muktedî, murâd muktedâdır. Biri seven, diğeri sevilendir. Mürîde muktedî denilebilmesi için basiret gözünün hidâyet nûruyla açık ve görür olması, kendi noksanlarını görür bulunması, bütün varlığını kemâle ermek aşkı ve ateşi sarmış olması, bir de murâdına vâsıl olmadıkça sükûn bulmaması şarttır. Hakk'a kurbiyyet hâsıl olmadan teselli bulmaması lâzımdır. Hangi bir kimse mürîdlikten dem vurur, iki cihanda da Allah'dan gayrı murâdı bulunur ise Hakk'a vâsıl olamayacağı gibi mürîdlik nâmı onun üzerinde iğretidir. «Murâd»a, muktedâ denilmesinin sebebi ise, onun hakimiyeti mürîd üzerinde öylesine tahakkuk etmiştir ki, bütün noksanlarını tamamlamaksızın onu bırakmayacaktır. Ne yapıp yapıp onu bütün istidadlarının kemâline erdirmek için onu bütün terbiye ve irşâd usûllerini tatbik edip adam edecektir.»

Sülemi der ki:

«Muhammed bin Muhammed bin Gâlib eş-Şâşî'den işittim, Huseyn bin Mansur'un şöyle dediğini nakletti: «Peygamberler, kendilerine gelen hâllere hakim oldular. Hâlleri, kendileri çekip çevirirlerdi. Onlardan başkalarına ise hâller galebe etti, onları istediği gibi çekip çevirdi. Onlar hâllere hakim olamazlardı. Bu, bazılarının dediği gibi «beka»nın peygamberlere mahsus bir hâl olduğunun ifâdesidir. Onlar sekinet libâsı altında gizlendiler. Onlara ne hâl gelirse gelsin onları Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoymazdı. Nâfile ibâdetlerinden bile alıkoymazdı. «Bu Allah'ın bir fazlıdır ki dilediği»

ne verir.» (1). Aynı Mâlûmat et-Tearruf'da da vardır. Onda ayrıca der ki:

«Cenâb-ı Hakk'ın, kuluna oüyük bir lutufda bulunup da kulun hâlini bozmaması, hak ve istikaamet üzre devam etmesi hâline sekinet denir. Fakat sekinetin târifinde değişik şeyler söylenmiştir. Öyle kimse vardır ki, sekinet hâli onun için ni'mettir. Eğer sekinotini kaybederse dinini kaybeder. Öyle kimse vardır ki sekinet hâlinde bulunması kendine belâ olur. Nasıl ki hadis-i kudsîde vârid olduğuna göre Cenâb-ı Hak buyurmuştur: «Ben kullarımın işlerini onların kalblerine göre idâre ederim. Muhakkak ki ben Alim ve Habir'im.» Öyle kimse vardır ki sekineti sırdır. Kimse bilmez. İşte bunların dereceleri ve muhtelif şekilleri, mertebeleri, hep peygamberlerin hâllerinde birer birer görülmektedir. Özellikle Cenâb-ı Mustafâ -sallallahu aleyhi ve sellem - öyle bir sekinete sahipti ki Zât-ı Ahmedîleri hakkında;

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى

— «Onun gözü ne şaştı, ne de haddi aştı!» (2) buyurulmuştur. Halbuki Mûsâ -aleyhisselâm - hakkında;

فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا

— «Rabbî dağa tecellî edince onu paramparça ediverdi ve Mûsâ baygın olarak yere düştü.» (3) buyurularak dağ üzerine tecellinin Mûsâ'nın hâlini değiştirdiği beyân buyurulmuştur.

Fenâ ve Beka sıfâtlarının ikisi de memdüh ve makbûldür. Kul halktan ne kadar fânî olduysa Hak ile o kadar bâkidir. Bu, her kulun müşâhede kuvveti ve derecesine göre farklı farklıdır. Kulun sırrının müşâhedesini hak üzre ise kul kuvvetlidir. Ona fazla tahammül kaabiliyeti verilmiştir. Müşâhedesini daima Hakk'a müteveccih olarak devam eder. Bazan da kul halktan fânî olur. Huseyn bin Mansur'un mahabbet-i ilâhiyye sekriinin galebesi altında olduğü gibi ki, o devamlı istiğrâk hâlinde idi. Mâsivâdan fânî olmuştu. Başkalari-

(1) Mâide/54.

(2) Necm/17.

(3) A'râf/143.

nı görmediği gibi kendini de görmezdi. Fevt ettiği, yani elinden çıkardığı şeyi bilmezdi. Ancak Allah Teâlâ Hazretlerinin tecellilerini görürdü. El-Vâhidü'l-Kahhâr celle celâluhu Hazretlerinin tecellisi anında o tecelliyi müşâhede edenin gözünden bütün agyâr silinir, görünmez. Güneş doğarken yıldızların bekasıyla beraber görünmez olmaları gibi. O şöyle derdi: «Geçen geçmiş derler. Bil'akis! Onu geçirmişlerdir.» Yani tecelli ettirip göstermişlerdir. Hakikatte bu Hallâc'ın kendine has konuşma usûlü ve uslûbudur. Hak Teâlâ Hazretlerinin kelâmı da malûm olduğu üzere insanların en fazla gaflet ettikleri ve kaçırdıkları noktaları ihtardır. Bu, Hallâc'ın kendine değil Hakk'a âşık varlığının hakkında fâni olmasından dolayıdır. Nasıl ki Rasûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem -, «Hak Umer'in lisânında konuşuyor,» yahud «Umer'in lisânında Hak konuşuyor» buyurmuşsa; hadis-i kudside, «Kulum benimle iştir, benimle görür, benimle anlar, benimle konuşur,» buyurulmuşsa, bu da böyledir. Bunlar fenâ makamının izahında söylenmiş sözlerdir. Yine bu neşveye âid denilmiştir ki: «Onlar kendilerinden geçmişler, dost katına uçmuşlar, çünkü onlar senin kâsenden içmişlerdir.»

Keşfu'l-mahcub kitabında der ki:

«Gönlünde başkalarının arzusu, düşüncesi bulunan kimse hicabdadır. Ona muvahhid denmez. İşin kötü tarafı o kimse tevhidten dem vurur. Halbuki gönlü tevhidin hakikatından perdelenmiştir. Tevhidin hakikatının ifâdelerinden biri şudur: «Kul boş bir kalıptır. Orada yalnızca Allah Teâlâ Hazretlerinin tasarrufu cereyan etmektedir. Kul, kendi irâde ve ihtiyârını terketmiş, Hakk'ın irâde ve ihtiyârında fenâ bulmuştur.» Nasıl ki Cüneyd -kuddise sirruh -: «Tevhid kulun Allah huzurunda bir gölge, bir karaltı olduğunu ve Cenâb-ı Hakk'ın tedbir ve tasarrufunu murâdı vechile icrâ ettiğini bilmektir,» buyurur. Bu söz, kulun vasıflarının, Allah'ın celâl-ı ehadiyetinin kaahir kudretinin keşfolup Hakk'ın tasarrufuyla Hak'da fâni olmasıdır ki hakikî müslümanlık budur: «Kulu kendi vasıflarından fâni kılarlar. Kul yalnızca bir âlet hâline gelir. Kulun kendi nâmına tasarrufta bulunması ortadan kalkar. Artık onun vücudu Cenâb-ı Hakk'ın esrârının ta'biyegâhidir. Kul, her şeyinden fâni olmuştur. Kul, şeriatın ahkâmını isbat, yani Hakk'ın emirlerine tam imtisâl ile bâki, kendi varlığını Hak huzurunda ifnâ etmekle de fâni olmuştur. Bu, Mirac gecesinde Hazret-i Mustafâ -sallallahu aleyhi ve sel-

lem - Efendimiz'in hâlidir ki beşeri sıfatlarının fenâsıyla bisifat ve mütehayyir olarak bünyesini harab etmesini O'ndan istemişti. Bu ricâ üzerine ferman geldi ve O'nunla kuvvet buldu. Fenâdan hâsıl olan kuvvetiyle Hak Teâlâ Hazretlerinin zâtını müşâhede etti.»

Şihabuddîn Sühreverdî -kuddise sirruh-, el-Avârif'inde, Ebû Yezid Bistâmi -kuddise sirruh-'un «Sübhâni» sözünü fenâ makamında iken Hak Teâlâ Hazretlerinden hikâye olarak söylediğini ve bunun başka türlü izahı olmadığını, aynı şekilde Hallâc'ın «Ene'l-hak» sözünün mânâsının da bu olduğunu söyler.»

Hucetü'l- İslâm el-Gazzâli ve diğer muhakkıklar:

«Mâsivâdan fâni olmanın dereceleri çoktur. Makaamatı keyfiyetden âridir. Yâni makamların nasıl olduklarını anlatmak mümkün değildir. Yine esrâr-ı ilâhiyyeye mutlak istiğrâk hâlinde bulunmak da tek derece değildir. Mâsivâdan fenâ makamı ve her bir makamın kendine göre özelliği vardır. Birbirlerinden çoğu yerlerde büyük farklar gösterirler. Derecelerin farklılığı her bir kulun istidadına göredir. Bunun da çeşitli olduğu malûmdur. Peygamberler arasında da aynı şey söz konusudur.» derler.

Bütün bunlar et-Tearruf kitabında da mezkûrdur.

Biz bu makamların özellikleriyle beraber cümlesini şöylece hü-lâsa ettik: Sûretleri değişik, hakikatleri birdir. Çünkü bu makamların tamamı kulun kesbiyle değil Hakk'ın lutfu ileler, fazl u keremiyedir. Bunun mânâsı şudur: Bu hâller ve makamlara sahib olanların cümlesinin maksad ve gayesi Hak Teâlâ Hazretleridir. O da birdir. Bu makamlar da O'na kurbiyyetle hâsıl olmuştur. Bunun sebebi de Cenâb-ı Hakk'ın kulu kendine yaklaştırması, cezbetmesidir. Kulun Hakk'ı kendine yaklaştırması değildir. Fakat kul Hakk'a ne kadar yaklaşırsa yaklaşınsın yine kuldür. Nasıl ki bu kullara tek makam verilmiştir, Hak da tekdir. Aynı şekilde bu kullara bir sıfatıyla tecelli eder. Bunu da kul zayıf ise, istidadı kısa ise ona göre, istidadı kuvvetli ve yüksek ise yine ona göre izhâr eder. Bunun için mârifet ehilleri: «Her kimde kapıcılık etme takatı varsa, beklediği kapıyı iyi bekleyebiliyorsa, onda vezirlik kuvveti vardır» demişlerdir. Daha yüksek makama çıkma istidadı varken ye'se kapılıp kaldığı yerde ısrar eden ve yola oturan kendini helâk eder. Aşağı makamlarda olup da yükselmeye çalışmayan da içinde bulunduğu noksan hâli kâfi gördüğü için aldanmış olur. Bu da kendini helâk eder. Yukarı-

da mezkûr hadîs-i kudside, «Ben kulumun işlerini onun kalbini bile- rek idâre ederim, ben Alim ve Habirim» buyurulmuştur. Bir gıda bi- rine belâ olur, diğeri şifâ olur, ni'met olur. Biri sabreder, diğeri şükrederse dinlerinde kemâle ulaşma yolunu tutmuş olurlar.»

Keşfu'l-mahcub kitâbında der ki:

«Büyük meşâyihden biri anlatır: Bir derviş Mekke-i Mükerre- me'ye vâsıl oldukça Harem-i Şerif'e girip Beytullah'dan gözlerini kesmeden oturdu, bir sene müddetle ne yemek yedi, ne içti, ne uyudu, ne esnedi, ne de ihtiyaca çıktı. Cem' hâlinde idi. Beytullah'da istiğrak hâlinde devâm etti. Cenâb-ı Hak ona kendi sıfatlarından biri- ni tecelli ettirerek yeme içme telâşından kurtardı.

Düşünmek lâzımdır ki Beytullah'ı istiğrak hâlinde müşâhede edip ondan istifâde edebilmek için böyle bir sebat ve sadâkat gere- kiyor. Hak Sübhânehu ve Teâlâ Hazretlerinin zâtını müşâhede için de kulun sırrının ne derece istiğrak hâlinde bulunması gerektiği takdir olunmak lâzımdır.»

Üstad imam, Zeynu'l-İslâm, şeyhu's-şüyûh, Seyyidü't-tâife Ebû'l- Kaasım Abdülkerim bin Hevâzin el-Kuşeyri en-Nisâbüri -kuddise sirruh-, vefatı dörtyüz altmış beş hicri. Süfiyye arasında kullanılan istilahlardan gaybet istilahının izahında, «Gaybet; bütün hislerin, kendi işleriyle meşgul olmaları sebebiyle halk üzerinde câri olan şeylerden kalbin tecerrüd etmesidir. Kendi işinde meşguliyyetine hâlel gelmemesidir. Sonra kalb kişinin kendi hâlini görmekten gay- bette kalır, başkasını da görmez olur. Bir mertebede sevab ıkab dü- şünmekten etrafına bakmağa mecâli kalmaz. Rebî bin Haysem gibi ki İbn-i Mes'ud'a giderken bir demirci dükkânında kızdırılmış bir demiri görür görmez baygın yere düştü. Ertesi güne kadar ayılmadı. Ertesi gün ayıldığında kendisine sebebini sordular, «Cehennem eh- linin cehennemdeki hâllerini hatırladım» dedi. Bu, gaybettir. Son hududuna kadar varmış, baygınlığa, gâşyete dönmüştür. Gaybet, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna açtığı esrâr-ı hâdisâtı müşâhede esnasında olur. Kul kendini göremez. Büyükler bu hâllerdeki insanların du- rumlarına göre muhtelif şeyler söylediler. Bazısının gaybet hâli uzun sürmez. Bazısınınki devam eder. Sekr de gaybettir. Kula kuv- vetli bir tecelli geldiğinde olur. Gaybet umumiyetle âbidlerde olur. Havf ve recâ noktaları arasında neticelerini düşünürken gelir. Sekr ise ancak vecd erbâbında olur.»

Et-Tearruf'da der ki:

«Sekr, kulun gözünde eşyanın birbirinden farkedilmez bir hâle gelmesidir. Eşyanın görünmez olması değildir. Kulun, eşyanın hususiyetlerini ve zıdlarını birbirinden temyiz edemeyip hepsini bir görmesi hâlidir.»

Et-Tearruf şerhinde der ki:

«Sekr hâlindeki kul fayda zarar bilmez. Lezzet ve elemden haberi yoktur. Lezzet ve elem özellikleri eşyanın a'yânından zâil olmuştur. Değilse kulun onu müşahede edememesi için ölü olması lâzım gelir. Burada durum kulun faydayı zararı birbirinden ayıramaması hâlidir Çünkü kul, Hakk'ın varlığının onun gözüne ve gönlüne galebesi ve kulun istiğrâk hâline girmesi sebebiyle temyiz hasasından düşmesidir. Böyle bir kul elem nedir, lezzet nedir bilmez. Hakk'ı müşahedenin galebesi kulu lezzeti elemden ayırma telâşından âzâd eyler. Bu iki zıddı birbirinden farklı görüp temyize çalışan hakikatte âşık değildir. Allah'ı sevdiği iddiasında bulunamaz. Çünkü sekr, mahabbetullaha müstağrâk bulunanların makamlarındandır.

Bir büyük ârif buyurmuştur ki: Hallâc -kuddise sirruh - o yüce kadriyle Hakk'ın istilâsında idi. Fenâya müstağrâk bulunuyordu. Başına belâ gelip de yüzünün değiştiğinin farkına varınca acı duydu ve bulunduğu makamın gayretine kapılarak akan kaniyle yüzünü boyadı, tanınmaz hâle getirdi. O andaki hâli bunu yapmasını gerektiriyordu. O anda dilinden: «Şu anda benim bir uzvum, bir mafsalım kesilmiş değildir. Ancak sizin görüp sözünü ettiğiniz uzvum kesilmiştir.» meâlinde mısralar dökülüyordu. Sonra şöyle dedi: «Bize şehâdet kâsesi kılınçla ve seccâde ile süzülüp geldi. Duyduğumuz ferahlık, sıcak yaz gününde soğuk bir şerbet içenin duyduğu ferahlık gibidir.»

Makaamâtı iyi bilen bir ârif Hallâc'ın bu hâlini «sekr» olarak değil, «nazlanma» olarak bilir.

İmam Kuşeyri - kuddise sirruh - der ki:

«Kul, cemâl sıfatı keşfolununca sekr hâline girer. Rûh neş'eye garkolur. Kalb ne yapacağını şaşırır.» «Sekr hâlindeki kul kendine vârid olan keşfin tamamını algılayamaz. Çünkü kendinden geçmiş, takatı kalmamıştır.»

Kuutu'l-kulûb'da da der ki: «Üns makamında nazlanma ve mü-

nâcat vardır. Bununla beraber mücâleset anında mükâleme olur. Aynı zamanda huzur ve kurbiyyet anında bast hâli olur. Daha üns makamına gelmeden nazlanmağa kalkan kimselerin nazlanmalarını Allah Teâlâ sevmez. Bu hâl ancak bu makamdakilerden sudûr ederse güzel olur, yakışık alır. Yoksa diğerlerine yakışmaz. Çünkü önce nazlanmağa lâayık olmak lâzımdır.»

Âlim ve ârif İmam Ebü İbrâhim İsmâil bin Muhammed bin Abdillâh el-Müzekkir el-Müfessir, Müstemli namıyla ma'rûfdur, dört-yüz otuz dört hicri tarihinde Zilkade ayının yirmi altıncı pazartesi öğleden sonra Buhârâ'da vefat etmiştir. Merkadî Garâbik'e bağılı bir tepededir. -kuddise sirruh-. Âlim, ârif ve mücâhid bir şeyh olan Ebü Bekr bin Ebî İshak Muhammed bin İbrâhim bin Ya'kûb el-Kelâbâzî el-Buhârî'ye musâhabet eylemiştir ve tasavvuf tarikını ondan almıştır. Şeyh Ebü Bekr ibn İshak meşâyihün büyüklerinden ve sâliklerin kutublarından olup âhir ömrünü fazlaca zühd (tebettül, mücâhede ve riyâzatla geçirmiş ve et-Tearruf kitâbını ikmâl eylemiştir. Büyük meşâyih, et-Tearruf kitâbı hakkında demişlerdir ki: «Eğer et-Tearruf kitâbı olmasaydı tasavvuf bilinmezdi». Kelâbâzî -kuddise sirruh- üçyüz seksen hicri senesinin Cumâdelülâ ayının yirmidokuzuncu yahud yirmidördüncü yahud yirmibeşinci cuma günü Buhârâ'da vefât etmiştir. Merkadinin yeri meşhur olup ziyâret ve teberrük edilir.

Et-Tearruf şerhinde ehl-i tasavvufun kullandıkları «Galebe» is-tilâhı üzerinde der ki:

«Galebe, kula gelen bir hâldir ki kul ne sebebini araştırabilir, ne edebe riâyet edebilir. Mutasavvıfların kullandıkları istilahlardan biri de bu galebe kelimesidir. Vakt olur, Hakk'ın azâmetinin tecellisinde kulun gözüne öyle bir heybet görünür ki kulu o anda ateşe atsalar farkına varmaz ve bunun belâ olduğuna inanmaz. Çünkü zât tecellisinin galebesi altındadır. Fakat kulun kulluk sıfatları bâkidir. Nasıl ki yola yeni çıkmış olanlar karanlık bir gecede dar bir sokakta karşılarına birdenbire güneş çıkıverince güneşin galebesi altında kalırlar ve o anda hiç kimseyi göremezler, bu da öyledir. Zât ve sıfat tecellisi kula dünyayı, kötülükleri ve mâsivâyı göstermez. Bu vasıfta Ebü Hâmid (el-Gazzâlî) -kuddise sirruh-'u zikredebiliriz. Bir defasında Cenâb-ı Hakk'ı tazim ederken galebe gelip vefat etti. Namaza kalkmıştı; «Allah» dedi, «Ekber» diyemeden kendinden

geçti, yere düştü. Bir müddet bu hâlde kaldıktan sonra can verdi.

Peygamberler bu makamlarda kemâl hâlinedirler. Veliler kendi hâliyle halkı mağlûb edebilirler. Nebiler de vakitlerinde hâllerinin kuvvetiyle velileri mağlûb ederler. Bu hâleriyle mazûr değil meşkûr olurlar. Fakat nebilerden başkası meşkûr da olurlar, mazûr da olurlar. Mazûr olan mazûrdur, çünkü elinde olmayarak o hâl ondan sudûr etmiştir. Etrafındakiler onun galebesinde bu sebeble mağlûb olmuşlardır.»

Et-Tearruf kitabında galebe mevzuunda Ebû Lübâbe bin Münzir - radiyallahu anh -'in hâli misal verilir. Kendisine Allah korkusu galebe etmiş ve mescidin iki direği arasına bir ip bağlayarak «Allah Teâlâ günahlarımı afvedip tevbemi kabul edinceye kadar buradan ayrılmayacağım,» demişti. Şeriatta böyle bir şey olmakla beraber Allah korkusunun galebesiyle böyle yapmıştı.

Bir de Hazret-i Umer - radiyallahu anh -'in küssası anlatılır ki, Hudeybiye'de Rasûlullah - sallallahu aleyhi ve sellem - müşrikler ile anlaşma esnâsında ve bir de Rasûlullah - sallallahu aleyhi ve sellem -, münâfıkların reisi Abdullah bin Übeyy'in namazını kılmak istediğinde Umer'e hamiyet galebe etmişti. Sonraları ise bu hâllerinden dolayı Umer'e hicab duygusu galebe etmiş, «O günlerde yaptıklarımın hicab duyarak durmadan oruç tuttum ve sadaka verdim, belki afvolunurum diye! Bir Hudeybiye'de, bir de Abdullah bin Übeyy'in cenazesinde Rasûlullah'a karşı nasıl cür'etkâr davrandım, hâlâ şaşarım,» demiştir.

Et-Tearruf'da bir de Ebû Taybe'nin hâli anlatılır: Rasûlullah - sallallahu aleyhi ve sellem -'in kanını alırken mübarek kanlarından içivermişti. Halbuki şeriatta bu yasaklanmıştı. Fakat kendisine mahabbet galebesi gelmiş ve bunu onun üzerine yapmıştı. Rasûlullah ona:

— «Ateşten bir hazire edindin,» buyurdu.

Yine et-Tearruf'da der ki:

«Bu ve benzeri hâller pek çoktur. Bütün bunlar galebe hâlinin sıhhatine ve sükûn hâlinde olmayan şeylerin bu hâlin gelmesiyle vuku bulabileceğine delâlet eder. Fakat tecelli anında sükûnunu muhâfaza edebilmek galebe hâlinde daha yüksek, daha tamam, daha kâmilidir. Ebû Bekr Sıddıq - radiyallahu anh - gibi.»

Et-Tearruf şerhinde der ki:

«Bu sözün mânâsı şudur: Meydanda iki kişi vardır. Bir hâdise bir tecelli zuhur ediyor. İkisi de bunu görüyor. Biri hâlini muhâfaza edebiliyor, diğeri edemiyor. Sükûnetini muhâfaza edebilenin hâli diğlerinden daha yüksektir. Çünkü, kendisine galebe gelen zaafından dolayı tahammül edememiş ve hâli değişmiş, fakat sükûnet içinde olan kuvvetinden dolayı içinde bulunduğu hâli muhâfaza edebilmiştir. Fakat sâkin olanın galebeye uğrayanın hâlinden haberi yoksa bu galebeye uğrayan sâkinden daha efdâldir. Çünkü sâkin burada onun hâlinden haberdar değilse ondan perdelenmiş demektir. Mağlûbun makamı böyle sâkinlerin makamından daha yüksektir. Buna misal olarak da Hudeybiye musalâhasında Hazret-i Umer'in düştüğü hâlin mahiyetini Hazret-i Ebû Bekr biliyordu. Fakat Ebû Bekr -radıyallahu anh- sükûn makamında idi. Hazret-i Umer de galebe altında idi. Kendi hâlini sonraları, «Kendimi Rasûlullah'ın karşısında bulmuşum,» diyerek anlatan Hazret-i Umer'in geçirdiği sarsıntı, eğer galebeye tutulmuş olmasaydı mezmum olurdu. Burada Ebû Bekr hazretleri meşkûrdur, Umer hazretleri ise ma'zûrdur. Hazret-i Ebû Bekr'in makamı Hazret-i Umer'in makamından yüksektir. Fakat Hazret-i Umer'in hâli diğer bütün sahâbilerin hâllerinden üstündür. Allah cümlesinden razı olsun. Bu derecelerin farklarından meselenin hassasiyeti ve özelliği anlaşılmaq gerekir.»

Sultan-ı tarikat Ebû Said Ebû'l-Hayr -kuddise sirruh- Huseyn bin Mansur el-Hallâc hakkında: «Zamanında hiçbir kimse meşrik ve mağribde onun gibi değildi,» der.

Şeyh Ebû Abdirrahman es-Sülemî, «Târihu meşâyih's-süfiyye» de büyük şeyh Ebû Abdillah Muhammed bin Hafif eş-Şirâzi'den nakleder ve derdi ki:

«Vaktin şeyhi Ebû Abdillah Muhammed bin Hafif -kuddise sirruh-, bunca ilmine, celâletine ve zamanı şeyhlerinin nicelerinden üstünlüğüyle Hallâc'ı kendi şeyhlerinin birçoğundan üstün kabul ederdi.»

Ulemânın imamları olmak durumuna yükselmiş mütekaddimin-i meşâyih ve müteahhirin-i meşâyih Hüseyin bin Mansur'un şehid olduğunda ittifak etmişlerdir. Müteahhirinin ittifakı, eski ihtilâfı ortadan kaldırır. İhtilâf sahîh bir ictihad üzerine vâki olsaydı muhaliflerine hak verilebilirdi. Fakat böyle bir şey yoktur. Onun

hakkında aslı olmayan pek çok iftiralar uydurulmuştur. Basiret sahibi olan ilim ehilleri onlara kıymet vermezler. Rasûlullah - sallallahu aleyhi ve sellem - nâmına uydurulan bir çok hadislere muhaddisler nasıl kıymet vermezlerse Hallâc hakkında uydurulan iftiraların da hakikat nokta-i nazarından bir kıymeti yoktur.

Meselâ Seyyidü't-tâife Cüneyd Bağdâdi -kuddise sirruh-'un Hallâc'ın katline fetvâ vermisi rivâyeti ki, iyi tarih bilen ilim sahipleri yanında bunun delili bulunmayan açık bir iftirâ olduğu sabittir. Çünkü Huseyn bin Mansur altı Zilkade üçyüz dokuz hicri çarşamba günü Bağdad'da Taak kapısında şehid edilmiş, Seyyidü't-tâife Cüneyd ise ikiyüz doksan yedi hicride Halifenin nîruz gününde cumartesi günü vefât etmiştir. Bir rivâyette cuma günü son saatte vefât etmiş, cumartesi günü defnolunmuştur.

Tabakaatu'l-meşâyih kitabında da aynı kayıt vardır. Büyük âlimler o fetvânın Cüneyd'e nisbet edilmesinin büyük bir iftirâdan başka bir şey olmadığını nakletmişlerdir.

Aynı şekilde âlim bir imam ve uyanık bir fakih olan Muhammed bin Dâvûd bin Ali el-Ahbârî ez-Zâhiri'nin Hallâc'ın katline fetvâ verdiği rivâyeti de açık bir iftirâdır. Bazı büyük âlimler bu rivâyeti nakletmişler. Fakat tahkik ehilleri şunu meydana çıkarmışlardır ki, İmam Dâvûd Zâhiri'nin Hallâc'ın katline fetvâ vermisi rivâyeti açık bir iftirâdır. Çünkü Dâvûd Zâhiri büyük fukahadandır, aynı zamanda hadîs imamlarındandır. Ona isnad edilen ve yayılan bu rivâyetin aslı yoktur. Çünkü tahkik ehilleri Muhammed bin Dâvûd ez-Zâhiri'nin Huseyn bin Mansur'un başına bu iş gelmeden oniki sene önce vefât ettiğini meydana koymuşlardır.

Ebû'l-Abbas Umer bin Ahmed bin Şüreyh, asrının büyük âlim ve müctehidlerinden idi. Şeriat ilimlerinde bürhan idi. İmam Şâfiî mezhebi her tarafa onunla yayılmıştır. Tasnifleri dörtüze ulaşmıştır. Şu rivâyette de yukarıdaki fetvâ iftirâsını ehl-i tahkik olan ulemâdan naklolduğuna göre Ebû'l-Abbas Hazretleri meşâyihî ve hâl ehli olan zevatı büyük tanır, hürmet eder, Hallâc'ın da veranın kemâlinden ve yüksek bir ilme sahip olduğundan bahseder ve şöyle derdi: «Bunlar tasavvuf ehlinin remzleridir. Biz onları bilemeyiz.» Bu söz, hakikat ehillerine muarız bir kimsenin sözü olamaz.

Muhakkık müteahhirinin eski ihtilâfi ortadan kaldıran ittifakları ayân beyân meydanda iken bu zamanda Hallâc'a ta'n edenlerin

ta'nı bid'at ve dalâletten başka bir şey değildir. Bu gibi hâdiseleri ve mes'eleleri tahkik etmeyen ve edemeyen müslümanların akidelerini muhafaza edebilmeleri için dillerini tutmaları ve iyice anlamadıkları bir mes'ele hakkında konuşmamaları üzerlerine farz ve lâzımdır.

Âlim ve ârif imam, uyanık bir fakih Ebû Muhammed Abdullah bin Es'ad bin Ali el-Yâfii el-Yemenî - rahımehullah - ki, Haremeyn-i Şerifeyn'de mücavir olmuştur. Huseyn bin Mansur el-Hallac'ın büyük meşâyih yanında şehid kabul edildiği hakkında bir kaside inşad etmiş ve adını «ed-Dürrü'l-mundad» koymuştur. Bunda şöyle der:

«Kendini kaybedene günah yazılmaz. Çünkü Hak Teâlâ Hazretleri kendi dostlarına belâ libâsı içinde gizli birçok lutuflarını göndermektedir. Mihnet libâsı içinde ni'met vermektedir. Cenâb-ı Hakk'ın hikmetlerini acâib ve garâibi pek çoktur. Kader ve kaza esrârı beşerin zayıf aklının idrâk edebileceği şeylerden değildir. Şunu kesin olarak bilmek gerekir ki Peygamberlerin sünneti ve velilerin sireti kazaya rızâdan ibarettir. Dest-i kaza seni yerde eritir, yok eder, yahud okşarsa Hak dergâhının kapısına otur, ağlama.»

Hadis-i şerifde,

— «Allah Teâlâ kulunu sevip dost edinirse kaza bulutlarıyla belâ yağmurunu yağdırır da yağdırır. Bazan da onu kovalarla döker,» buyurulmuştur. Böyle yapar ki sadıkla kâzib, hakla bâtil meydana çıksın. Mahabbet yüksek bir mertebedir. Hem de çok yüksektir. Bu dâvânın bürhânı belâyâ sabır ve kazaya rızâdır. Evvelâ sabır, sonra şükür!»

Beşeri vasıflarından fâni olmuş büyük bir şeyh olan âlim ve ârif, kâmil velî Ebû Abdillâh Muhammed bin Ali el-Hakim et-Tirmizi -kuddise sirruh-, Nevâdiru'l-usûl kitâbında, ikiyüz onyedinci asılda

وَأَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ مِنْ كُلِّ بَلِيَّةٍ

— «Her belâdan âfiyet bulma yolunu açarım,» kudsi hadisinin serhinde der ki:

«Belâ üç kısımdır:

1 — Kulun cezasının ta'cili, yâni hemen verilmesi,

2 — Gönlündekinin meydana çıkarılması için imtihan edilmesi. Bunun sebebi derecenin halka Allah tarafından gösterilmesi ve kulun rabbına seyr u sülûkünde nerede olduğunun izhârıdır.

3 — Huzurunda kurbiyyetinin artması için ikrama nâil olması.

Birincinin misali: Yûsuf'un kadın fitnesine düçâr edilmesi ve gönlünün azıcık meyli dolayısıyla cezasının, hemen zindan olarak verilmesi. Zindanda Yûsuf haksız yere kalırken ve arkadaşı zindandan kurtulurken Hak'dan gaflet edip ondan meded umarak «Beni efendinin yanında hatırla» demesinin cezasının da hemen verilmesi ve şeytanın da onu hatırlatmayı unutturup daha nice seneler zindanda kalması.

İkincinin misali: Eyyub - aleyhisselâm -'a gelen hastalık imtihanı gibi ki Cenâb-ı Hak onun hakkında, «Biz onu sabırlı bulduk. Ne güzel bir kul! Muhakkak evvâbdır O!» (1) buyurmuştur.

Üçüncünün misali: İkrâm. Zekeriyya - aleyhisselâm -'ın oğlu Yahya - aleyhisselâm -'a gelen belâ gibi ki, ömründe hata işlememiş, arzu ve meyil de etmemiş. Bir defasında bir hayvan boğazlayıp başını İsrâiloğullarının azgınlarından birine hediye göndermiş, bu vesile ile de bütün belâlardan âfiyet bulmak istemişti. Halbuki böyle bir şeyden âfiyet bulmak istendiği vakit nefsi körlemek ve başkalarına ikramı fazla yapmak lâzımdır. Bu, meselenin bir yönüdür. Diğer yönüne gelince, içinde bulunduğu bütün sıkıntılardan âfiyet istemekdir. Çünkü sıkıntıların ekserisi günahlardan dolayı olur. Burada da Yahya - aleyhisselâm - sanki belâlardan âfiyet bulmak ve günahları mağfiret olunmayı istemiş gibi oldu, kendisini daha fazla sıkıntıya soktu.

Allah Teâlâ buyuruyor: «Size gelen musibet, hemen kendi elinizle kazandığınızın karşılığıdır.» (2).

Yine buyuruyor: «Onlara büyük azabı tattıracağımızdan başka yakın azabı da tattıracağız.» (3).

Cenâb-ı Hudavend azze ve celle bazan dostlarını, nasıl belâlara düçâr ettiğini gafillere de gösterir. Bu incelik, «Allah'ın âyetlerine o küfredenler ve peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan

(1) Sâd/44.

(2) Şûrâ/30.

(3) Secde/21.

adaleti emredenleri de öldürenler yok mu, işte onlara azabın en çok acı verenini müjdele! (1) âyetinin tefsiri olan hadislerde beyân edilmiştir.

İmam Muhyissünne el-Begâvi «Meâlimu't-tenzil» kitâbında bu âyet hakkında İmam Ebû İshak es-Sa'lebi'den Ebû Ubeyde bin Cerah'a dayanan senedle rivâyet ediyor, Ebû Ubeyde diyor ki:

— «Yâ Rasûlellah, kıyamet gününde en şiddetli azâba düşecek olan kimlerdir? diye sordum, Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem -:

— «Peygamber öldüren, kötüyü emredip iyiyi yasaklayan kimsedir,» buyurup, devamla yukarıdaki âyeti ve ondan sonrakini okudular: «İşte onlar ki amelleri ahirette boşa gitmiştir, onlar için yardımcıları da yoktur.» (2). Rasûlullah sonra şöyle buyurdu:

— «Yâ Ebâ Ubeyde, bir gün İsrâiloğulları bir saat zarfında kırk üç peygamberi öldürdüler. Önce yüz kişi, sonra onları görerek oniki kişi daha kıyam edip o peygamber öldürenlere iyiliği emrettiler, kötülükten yasakladılar. Aynı İsrâiloğulları gün batarken kalkıp bu yüzoniki kişiyi de öldürdüler. İşte Allah Teâlâ'nın kitâbında zikredip âyeti haklarında indirdiği kimseler bunlardır.»

Bazân Cenâb-ı Hak hikmeti icabı dostlarını nasıl mübtelâ kıldığını uyanıklara gösterir. Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf hakkında bir hile düşündüler. Onu ava götürdüler. Ona bir kötülük düşünmüşlerdi. Hak Teâlâ onların bu tuzaklarını Yûsuf için saltanat yolu yaptı. Hâdisi Yûsuf sûresinde anlatılmaktadır.

İmam Muhyissünne el-Begâvi «Meâlimu't-tenzil» kitâbında

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

âyetinin tefsirinde «esbât»ın Ya'kûb -aleyhisselâm-'ın sulbünden olan oğulları olduğu ve cümlesinin enbiyâdan sayıldığı rivâyetini zikreder ve tefsirinde der ki: «Kur'ân'ın zâhiri onlara inzâl vaki' ol-

(1) Âl-u İmrân/21.

(2) Âl-u İmrân/22.

duğunu iş'ar etmesiyle onların enbiyâdan olduğuna delâlet eder. Fakat bunda ihtilâf edilmiştir.»

Muhakkık Şeyh Ebû Talib bin Ali bin Atıyye -kuddise sirruh-un telifi olar ve esrâr-ı tarikat mecmuası bulunan «Kuutu'l-kulüb» kitabı ki hakkında, «ehl-i İslâm arasında tarikatın inceliklerine dair böyle bir eser daha tasnif olunmadı,» denilmiştir. Müellifi hakkında da: «Bu ilimlerde onu kimse geçememiştir» denilmiştir. Müellifi, üçyüz seksen altı hicrî senesi Cumâdelâhire ayında Bağdad'da vefât etmiştir. Yeryüzünün en şerefli yeri, enbiyâ menzili, vahyin indiği yer, Ümmü'l-Kurâ Mekke-i Mükerreme'de yetişmiş, sonra Basra'ya gelmiş, daha sonra Bağdad'a gelerek orada vefât etmiştir. İmam Huccetü'l-İslâm el-Gazzâli Hazretleri İhyâ'sını te'lif ederken onun sözlerine pek kıymet vermiştir. Kuutu'l-kulüb'da der ki:

«Cenâb-ı Hak Yûsuf -aleyhisselâm -'ın kardeşlerine kendi azim,

inanç, fiil ve teşebbüsleriyle أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا

kavlından, وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ye kadar kırk tane gü-

nah yüklemiştir. Bunların bazısı büyük, bazısı küçüktür. Bunların hepsini bir veya üç veya dört veya beş cümlede özetlemek mümkündür. Bunun üzerindikiler Kur'an'a vukuf sayesinde incelikleri yakalanarak çıkarılabilir. Neticede Cenâb-ı Hak bunların hepsini de mahublar makamına getirip mağfiret etmiş ve ettirmiştir. Fakat Hak Teâlâ Hazretleri Uzeyr -aleyhisselâm -'ın kader mevzuunda bir mes'ele sorması hatasını Uzeyr'e yüklememekle beraber ona vahyinde demiştir ki: «Eğer bundan vazgeçmezsen senin ismini enbiyâ divânından silerim.»

Şunu unutmamak gerekir ki, Allah Teâlâ dilerse büyük günahları affeder. Çünkü ona göre büyük yoktur. Onun fazl u keremi karşısında her şey küçüktür. Fakat dilerse küçük günahlardan dolayı da divan durdurur. Hesaba çeker. Onun murakabesinden hiçbir zerre küçülüp kaybolamaz. El-Melikü'l-Cebbâr olan Hak Teâlâ Hazretlerinin mevzu edip hesabını sorduğu günah nasıl küçük olabilir ki, Zât-ı Kibriyası huzurunda onu büyütür ve adlini tahkik ettirmek için, o günahı kurtulmak için hiçbir amelin fayda vermediğini, hiçbir tevbenin ona keffaret olamadığını, hiçbir şefaatin onu kurtarı-

ramadığını, yaratmak ve emretmek ancak ona mahsus olup mahlûkâtı üzerinde dilediği şekilde hükümran olduğunu ve O'nun lutfundan başka bir kapı bulunmadığını göstermek için küçük günahları yakalar ve hesaba çeker. Bu dediklerimize inanan Allah'dan korkar. Ve bütün günahlardan sakınır. İşte ârifler bunu bildikleri için titremişler ve ârifleri tanıyanlar bu vasıflarıyla tanımışlardır. Bazan da Cenâb-ı Hak gizli hikmetleri icâbı ya gafil vasıtasıyla, ya uyanık vasıtasıyla bir belâ veya bir yardımını ulaştırır ve onları afv u merhamet makamına getirir. Mukteza-yı hâle göre onların makamı bu olur.»

